

Az emlékek őre

PORTRÉ GERGELY ÁGNESRŐL

PATAKY ADRIENN

FOTÓ: VALUSKA GÁBOR

Költő, író, műfordító, szerkesztő, tanár, kedves barát. Azon kevesek egyike, akik tudnak hallgatni, odafordulni a másikhoz, megérezni a csendek szükségét, kifinomult arányérzékkel. Ez költészetének is egyik erőssége: sokatmondó, de nem túlbeszélő, szikár, de nem dísztelen, kimért, mégis szenvedélyes. *Gergely Ágnesé* tūpontos líra egy, a művészet iránt elkötelezett, alázatos, kortalan szerzőtől.

Jól mutatja alkotói hozzáállását 2006-os, *Útérintő* című, összegyűjtött verseinek bevezető szonettje, a *Hálaadás-parafázis* (2001), amely már formájával is sok évszázados hagyományhoz csatlakozik, amellyel, hogy *Weöres Sándor Hála-áldozatát* írja át. A vers hommage: az újhaldasokra (Weöres Sándorra, *Pilinszky Jánosra* és *Nemes Nagy Ágnesre*), továbbá *Ilyllys Gyulára*, *Vas Istvánra* és *William Butler Yeatsre* utal mint nagy elődökre, így zárul: „Bárcsak a porban lábnyomuk lehetnék.” A feltételes mód az ekkor már érett és elismert – József Attila-, Déry Tibor-, Füst Milán-, Kosuth-díjas – alkotó szerénységét és önkritikáját mutatja. Ugyanakkor vágyat is a közvetlen kapcsolatra, amely afféle iskolákon kívül állóként számára sosem volt magától értetődő: „Nem voltak mestereim. Nem volt kinek a lábához ülnöm.” – írja 1974-ben. A szonett egyébként kedvelt formája már korábban is: 1968-as kötetének címadó verse egy szonettkoszorú (*Johanna*). Egy beszélgetésben néhány éve így fogalmazott: „Nagyon szeretem a zárt formákat, a fegyelmezett formákat, s a szonett mindkét elvárásnak megfelel. Az ember nem mehet túl a határon, a szonett lefogja a kezét,

mégis robbanásig meg kell tölteni. Rendkívüli feladat. Ellentmondás van benne, feszítő erő. [...] A szonett csordultig telik, de egy hanggal sem mehetünk túl rajta, mindennek úgy kell beleférnie, hogy ne legyen mégsem kényszeredett, szabadon lehessen benne mozogni.”

Gergely Ágnes az egyik legtermékenyebb alkotónk: az elmúlt hét évtizedben több tucatnyi könyve jelent meg, szépíróként, műfordítóként vagy épp szerkesztőként. Magyar-angol szakos diplomája megszerzése után előbb tanárként, majd a Magyar Rádió külföldi adásainak szerkesztőségében dolgozott, később az Élet és Irodalom rovatvezetője, a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője, majd a Nagyvilág rovatvezetője lett.

1979-ben doktorált angol-amerikai-afrikai irodalomból.

Érdeklődése többször elvezette a bölcsészettől a szociológiához. Fontos számára a származás, genealógiailag, de lokálisan is: „apám a Dunántúlról rajongott, anyám az Alföldért. Úgyhogy folyton úton voltunk, egyszer Endrődön, máskor Zalaegerszegen. Apám a Zalai Hírlap felelős szerkesztőjeként dolgozott. [...] én az Alföldön érzem otthon magam elsősorban. Ott születtem Endrődön”. A Békés megyei szülőfaluról – s az Endrődi Füzetekről – nemrég hosszú tanulmányt írt (*Egy urbánus főhajtása*, 2018).

Két évtizeddel korábbi egy egész más – de szintén meghatározó – milióról szóló szociológiai-történeti munkája a *Riportnapló Északról* (1988). A könyv öt éven át készült, előzménye egy-egy kéthetes ösztöndíj Norvégiában, Dániában és Svédországban, s az észak-európai ellenállásról, az északi

mentalitásról szól. Gergely Ágnes szerint „az északiak az eszükkel politizálnak, nem az érzelmeikkel.”

A skandináv/északi mentalitás és művészet (*Grieg, Ibsen, Munch*) kedvelése mellett megfér más is: például az ír/angol kultúráé. Az író-költőnőhöz közel áll Yeats, az angol anyanyelvű, de írországi születésű költő, a „Nyugat magyarja”. Róla írta *William Butler Yeats imádkozik* című – egyébként *Rába Györgynek* ajánlott – versét a nyolcvanas években.

Gergely Ágnes Yeats mellett *James Joyce, Dylan Thomas, Edgar Lee Masters, Emily Dickinson* vagy *Sylvia Plath* fordítója. *Tigrisláz* (2008) című, hiánypótló könyve a versfordításról szóló esszéket tartalmaz, amely magához a vershez is közelebb von. Axiómaszerű kijelentései – mint például az alábbi: „Nagyszabású költő élhet historikusan; nem írhat historikusan.” – pedig ezen is túlmutatnak, átlépve a szöveghatárokat jelzik, hogy nemcsak az alkotás, az alkotó is fontos. A *Pompóné* könyve (*Brit, észak-amerikai, afrikai nonszensz-versek*, 1998) – amely alapvetően szépirodalmi kötet versfordításokkal – is tartalmaz elméleti fejtegetéseket, bevezetőjéből a nonszensz versekről, a limerickekről, illetve a műfordításról is sokat megtudhatunk.

A negyvenes évek történései és következményei a költő egész életét meghatározták: gyerekként élte át Budapesten a náci megszállást, csilagos házba vitték, majd folyton áttelelték sokadmagával újabb és újabb gettókba: „Nem volt ennek semmi célja, csupán a nyilasok unatkoztak, mivel a gyilkoláson kívül nem volt egyéb dolguk. Soha nem tudtuk, hova visz-

nek, a Dunába vagy máshová. Két-három hónapig tartott ez, de három évnek tűnt. Borzasztó hatással volt rám, már nem tudtam hinni abban, hogy túléljük. És ennek a nyoma örökre bennem maradt.” A második világháborúban vesztette el édesapját, vagyis – ami még rosszabb – a nyomát vesztette el. Az előbb katona, majd munkaszolgálatos apa eltűnt, halálának körülményeire sosem derült fény. Az apa iránt érzett erős kötődés, ugyanakkor szorongató bizonytalanságérzet a hogy- és hollétével kapcsolatban a legelső kötetől a legutóbbiig végigkíséri a költői pályát.

Első (verses)kötete 1963-ban látott napvilágot a Magvetőnél – az *Ajtófélfámon jel* vagy címadó verse ma is talán legismertebb, revelatív műve, noha megjelenésekor nem volt nagy visszhangja, „az első komoly kritika, ami költőszámba vett, 78-ban jelent meg” – vallja (némi túlzással) Gergely Ágnes. „Nincsenek emlékeim, / és ha vannak sem őrzöm őket. / Sohasem koslatom a temetőket, / nem rendít meg a szerves kémia.” – szól az *Ajtófélfámon jel* vagy első, dacos versszak, amely az édesapának állít emléket. Később több változata is készült, ezek egyikének a címe is más lett: *Apu*. Ez utóbbi így kezdődik: „Emléke nap-színű falakban. / A falak hült helye a Napban. / Árnyéka nőttön nő. A fény fia. / A temető nem szerves kémia.” Ezek a fájdalmas, beletörődni nem tudó versek a traumaköltészet úttörői, a múltfeldolgozás, a részvét és a meg(nem)bocsátás témáit járják körül – alkotójuk a mai napig úgy véli, hogy „[a] legjobb terápia, ha verset tudok írni, számomra az alkotás stabil menedék”.

Megjelent néhány regénye is (az első az 1966-ban publikált *Glogovác* és a *holdkórosok* című pikareszk regény volt, amelyet *Gross Arnold* illusztrált), továbbá esszéi, visszaemlékezései, önéletrajzi írásai. Ezekből is sok kiderül a líráról, amelyről csak egy költő írhat ekképp: „A kelet-európai versekben minden reszket, remeg, dermed, zsibbad, levegő után kapkod, fuldoklik, az egész lírátok egy nagy tébécé, negyvenfokos lázban gyémántos csipkefátyol, lángoló Tejút, patkójuk föl-sziporkáz!” – olvasható 1976-os kötetében.

Az utóbbi évek irodalomtörténetileg is izgalmas munkája két önéletraj-

zi jellegű prózakötet: a *Két szimpla a Kedvesben* (2013) memoár és az *Oklahoma ezüstje* (2015) portrékönyv. Utóbbi huszonnégy arcképében a már említett újholdasok is helyet kapnak, a cím a Pilinszkyról szóló esszéből származik, egy oklahomai utazásra utalva. Megtudjuk a könyvből például azt, hogyan ismerkedtek meg Nemes Nagy Ágnessel 1963-ban, és hogy később ő mutatta be Gergely Ágnesnek Illyés Gyulát...

Legutóbbi verseskötete néhány év hallgatás után a tavalyi év végén jelent meg: a *Még egyszer Firenzébe* utolsó kötetnek készült, ám szeren-

Hajnali áhítat

*Dícsértessék, ki terhet ad,
és ki könnyít a terhen,
s ki tudja, nincsen más kudarc,
csak a befejezetlen,*

*dícsértessék, ki szóra bír,
mert lábánál a zámoly,
ha ráhajtod a homlokod,
mindig mérj, sose számolj,*

*dícsértessék, ki jellel olt
– veszélynek higgy, ne tapsnak –,
ahogy a fényérzékelést
megadta a kakasnak,*

*temesse hajnal késhegyét
toronyzúgás a csendben:
dícsértessék, ki nem teremtett
rabszolgának engem.*

1990. november 17.

csére azóta is született néhány új darab, például egy *József Attilát* megidéző vers. Firenze régi-új ismerős Gergely Ágnes számára: kétszer járt a városban, a közelmúltban juthatott el ismét, de versenyagként korábban is használta (*Firenze nehéz napjai, Egy firenzei könyhában*). A kötet címben Firenze magát a művészetet, a lírát, az írást jelöli – amelynek otthonos közegébe mint szerző „még egyszer” visszatérhetett: „Ézert is akartam ezt a ciklust 2019-ben lezárni, hogy mindenképp elkészüljön és megjelenjen a könyv, mielőtt meghalnék.” – mondta. A kötet harminchárom verse (krisztusi, dantei szám!) között szerepel a *Testetlenül* két változata, s még egy ikervers: az Illyést parafrázáló *Endrőd felé* és *Egerszeg felé*, egy *Csoóri*-verssorokra írt költemény (*Szél hátán jöttek*), egy *Tarján Tamás* emlékére írt vers (*Kristálylapok*), egy humoros prózavers (*Hawaii*), egy forradalomra visszatekintő darab (*1956 – 2016*), két szonett (*Maszkabál, A 80-as évek*), egy Sylvia Plathot idéző vers (*Sylvia*) vagy épp betegség-vers (pl. *Baleseti kórház*). A kötetben nagy szerepet kap a transzcendencia – kontrasztként a hétköznapi történetek mellé, s bővelkedik vallási, képzőművészeti, költészeti utalásokban. Nyitánya az *Első versem* (datálása: 1946/2017. november). Az első versszak („Ha egyszer már a puskatussal / a férfit fejbe vágják / hát dobják le a Tajgetoszról / az özvegyet s az árvát”) tizenkét-tizenhárom évesen született: megdöbbenően végletes, kegyetlen sorok egy gyerektől, akitől a történelem elvette a naivitást; ehhez íródott hetven évvel később a másik két strófa. Az apa, noha alig tucatnyi évig lehetett csak jelen lánya életében, emlékként, érzésként máig meghatározó: „minden férfit hozzá mérek” (*Első versem*). A költészet a felejtés helyett áll, az emlékezetet a verssorok tartják fenn: „Összetörve / hurcolom az emlékeket. / Ha egyszer element, arra járok, / ahol nincsenek útlelek.” (*Amerre element*).

Gergely Ágnes költészete látszólag egyszerű nyelvezetű, s mintha ugyanazokat a köröket róná újra és újra, ám valójában enigmatikus és evokatív, képes megújulni, aktuális lenni, miközben mélyül és árnyalódik, egyre közelebb és közelebb kerülve a „szép-ség labirintusához”. ❀